

Türkiye İktisaden Nasıl Yükselbilir?

Dr. Cudi BİRTEK

İstanbul Tüccar Derneği Reisi

Büyük mütefekkirimiz Ziya Gökalp'ın 1916 da neşredilen "İktisadiyat Mecmuası"nda sistemli şekilde ele aldığı bu mevzu yerli ve yabancı birçok münevverlerce de ele alınarak etüd edilmiş, belki her düşünen vatandaşın da zihnini kurealamıştır. Türkiye'nin iktisaden kalkınabilmesinin mümkün olduğunu hemen hemen herkes kabul etmektedir. Türkiye'nin nasıl kalkınabileceğini araştırmak, esas itibarıyla mevcudiyeti bilinen bir mahalle gidecek yolu aramak demektir. Diğer bir ifade ile, Türkiye'nin iktisaden kalkınabileceği, bir mut'ata olarak alınabilir. Bu mut'ayı doğru yaban şey, memleketimizin iklimi, toprağı üzerinde yaşayan insanların fitri kabiliyetleri, jeolojik durumu, toprak üstünün bereketliliğı ve toprak altının zenginliğıdir. Gerçekten herkesi daima hayrette bırakan şey, bu kadar çok müsait imkânı bir arada cem'edebilmiş olan bir milletin, iktisadi bakımdan bu derece geri kalmış, zamanımızda birçok garp memleketlerinin ulaşmış oldukları refah derecesine Türk insanının henüz uzaktan bile yanaşamamış, hülâsa dünyamızın nimetlerinden bu topraklar üzerinde millet ve ferd olarak yaşayan varlıkların mahrum bulunmuş olmalarıdır¹⁾.

Kanaatimiz odur ki, gaye iktisadi kalkınmanın nasıl olabileceğini tayin etmek olduğu halde, sadece iktisat sahasında kalacak bir araştırma, münhasıran iktisadi imkânları mütalâa eden bir zihni faaliyet, mesele-

1) Bu konferans, bundan on sene önce Enstitümüzce Ziya Gökalp adıyla tertip edilen konuşma serisine katılan ve şimdi vefat etmiş bulunan Dr. Cudi Birttek tarafından verilmişti. Ziya Gökalpın hemşerisi olan Dr. C. B. konuşması başında şöyle diyor: "Memleketimize değerli hizmetler yapan İstanbul Üniversitesi İktisat ve İctimaiyat Enstitüsünün nazikâne daveti üzerine Halkevinde "Türkiye İktisaden Nasıl Kalkınabilir" mevzuu üzerinde ve aziz hemşerim Ziya Gökalp'ın ölüm yıldönümünde bana bu fırsatı verdikleri için İctimaiyat Enstitüsünün kıymetli hocalarına ve idarecilerine teşekkürü bir borç bilirim."

dil ve ırk bakımlarından tamamen gayri mütecanis olmasına rağmen devletin muayyen bir dinin prensiplerine göre idare olunması ve devlet reisinin (padişah), aynı zamanda o dinin en büyük rütbesini temsil etmesi (halife), imparatorluğunun parçalanmasına sebep olan âmillerin başında gelir. Gerçi Osmanlı İmparatorluğu daha başlangıçtan, yani kurulduğundan ve bilhassa inkişaf ve itilâ ettiği zamanlarda da müslüman bir devlettir ve teokratiktir. Fakat o zamanlarda diğer dinlere karşı şayanı hayret bir tesanüf, tolerans gösterilmiş, din hiçbir zaman ayrılık âmilî sayılmamıştır. Bu güzel prensipten sonraları büyük inhirafklar gösterilmiştir.

Devletin dini esaslara mutaassıbaane sadakat göstermesi ve maddeten zayıfladıkça bu manevî kuvvete sanılması, ayrıca bu kuvvetin geri düşünceli bir sınıfın eline geçmesi, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan milletlerin ve bilhassa müslüman Türk milletinin garpteki teknik terakkilere, yeni iktisadî sistemlere intibakını uzun zaman geciktirmiş, daha doğrusu, bu intibak ancak bahis mevzuu bağların koparılmasından sonra mümkün olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ekonomik inkişaf için lüzumlu olan dış ve bilhassa iç emniyeti de lâyıkile tesis edememiştir. Mütemadi harpler, imparatorluğun büyük garp devletleri arasında taksimünün mütemadiyen ele alınması, müstakar bir dış politikanın mevcut bulunmaması, memleketi dış emniyet bakımından uzun vadeli sermaye yatırımlarına müsait bir zemin olmaktan çıkarmıştır. İç emniyet daha da bozuk bulunmakta idi. Bir kere asayiş muhtel bulunmakta, çeşitli tecavüzlere karşı ferd devlet tarafından lâyıkî veçhile korunamamakta idi. Ayrıca devlet çok defa gasp ve müsadere metodlarına müracaat etmekte bulunduğu için, görünür bir servete yani herhangi şekle olursa olsun büyük bir işletmeye sahip olmak fevkalâde tehlikeli idi. Mecburi istikrazlar, mütemadi ianeler, keyfî teklifler ve devlet otoritesinden gelen müsadereceler böyle bir işletme için her zaman tahakkuku mümkün fakat önlenmesi imkânsız rizikolar teşkil etmekte idi. Bu vaziyet karşısında bilhassa sanayiî kuruluşuna imkân olamayacağı açık bir keyfiyettir.

Tekrar edelim ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve itilâ devirlerinde temayüller bunun tamamen aksi idi. Bir kere, yukarıda belirttiğimiz gibi, fevkalâde geniş bir dini ve ırkî tolerans mevcuttu. Bu itiyadlar uzun zaman birbirinden ayrı din ve ırklara mensup kalabalık unsurları hem siyasî hem iktisadî sulh içinde bir arada yaşatabilmiş ve bundan bütün imparatorluk emiası büyük faydalar temin etmiştir. Diğer taraftan, kuvvetli olan devlete dışardan bir itilâ tehlikesi asla bahis mevzuu olmaması bilâkis fütuhatın mütemadiyen artması doküyasile iç pazarın genişle-

nin haline fazla yardım edemez, gayeye giden yolu keşfetmeye kâfi gelemez. Şimdiye kadarki çalışmalarda kısır kalınmış olmasının mühim sebeplerinden biri, iktisadî hayatı da içine alan, onu aşan kadroların böyle bir gayenin gerçekleşmesine ne dereceye kadar müsait olduğunun düşünülmemiş olmasıdır. Gerçekten siyasî ve idarî rejimimizde, maarif sistemimizde lüzumlu ıslahat yapılmadığı takdirde, iktisadî bakımdan fevkalâde parlak sayılabilecek projelerin bile muvaffakiyetsizliğe uğraması, özlediğimiz refaha bizi götürmek hususunda hemen hemen hiçbir yardımcı dokunamaması önlenemez. Unutmamak lâzımdır ki, böyle bir proje bu memleketin siyasî ve idarî rejiminin verdiği imkânlar içinde bugünkü maarif sisteminin verdiği insan kadrosu tarafından tahakkuk ettirilmesi icap eder. Halbuki ne bu "imkânlar" ne de bu "kadro" böyle bir kalkınma projesini kuvveden fiile çıkarmağa asla müsait bulunmamaktadır. Aksine, bu neviden bir gidişi kösteklemeye yarıyacak bütün istidatları ihtiva etmektedir.

Bu itibarla, Türkiye iktisaden nasıl kalkınabilir? problemini vazederek bu husustaki sırf iktisadî imkânların tahliline girişmeden evvel, bu kalkınmaya şimdiye kadar mâni olmuş ve bundan sonra da aynı kaldığı takdirde mâni olması tabii bulunan iktisat dışı, daha doğrusu iktisat üstü birkaç meseleye, küçük de olsa, bir yer vermemiz, iktisadî kalkınma gayesine göre onların nasıl organize etmek lâzımgeldiğini anlatmamız lâzımgelmektedir.

TÜRKİYENİN İKTİSADÎ KALKINMASINA MÂNİ OLAN İKTİSAT DIŞI SEBEPLER

I. Siyasî ve askerî sebepler :

Bu sebebin daha ziyade tarihî bir ehemmiyeti vardır. Yani, cumhuriyet devrinde, siyasî rejim ve askerî sistem bakımlarından iktisadî kalkınmaya mâni olan bir hal mevcut değildir. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun inhitat devirlerinin devlet anlayışı ve askerî sistemi, bu milletin garp memleketlerine nazaran birbuçuk asır geri kalmasına sebebiyet vermiş, cumhuriyet devrinde bu mesafenin kısmen olsun kapatılması için büyük bir enerji sarfetmeye ihtiyaç hasıl olmuştur. Osmanlı İmparatorluğundaki devlet anlayışının ve askerî zihniyetin tahripkâr tesirleri bugüne kadar tam olarak izale edilememiştir. Bunlardan bu itibarla, kısaca da olsa, bahsetmek lâzımdır.

Hiç şüphe yok, Osmanlı Devleti dinî esaslara istinat eden, teokratik bir devlettir. Bünyesinde çeşitli unsurları barındırmasına, yâni din,

mesinin varid bulunması iktisadî inkişaf imkânlarına müspet bir şekilde tesir etmekte idi. Ayrıca memleket içinde mükemmel bir asayiş, sağlam bir idare ve âdil bir devlet mevcut idi. Bu yüzden dünya kervan yolları uzun zaman Anadolu'dan geçmiş, yurdumuz Avrupa, Asya ve Amerika arasında ticari münasebetlere en emin bir vasıta vazifesi görmüş idi. Bütün bu müsait vaziyetler İmparatorluk halkının iktisadî inkişafına, umumî refahına sebep olmuştur. Şartların değişmesinden memleketin iktisaden büyük zararlar görmesini bu itibarla tabii telâkki etmek lâzımdır.

Dinî ve siyasî bakımlardan karanlık bir devreye girildikten sonra, ne mazinin hâdiselerinden ders alınmış ve ne de Avrupada husule gelen muazzam inkılâplara kulak verilmiştir. Hattâ, Fransız ihtilâli bütün dünyanın fikriyatında olduğu gibi siyasî rejimlerinde de esaslı değişmelere sebep olduğu, bilhassa devlet lâikliğe ve hak idaresine doğru kaydığı halde Türkiye'de eski sistem daha uzun zaman yaşamağa devam etmiştir. Elli sene sonra tanzimat ile gelen fikirler, Avrupadaki muazzam ihtilâlin ancak serpintilerini temsil etmektedirler. Halbuki, ekonomik inkişaf için devletin dünyevîleşmesi şart olduğu gibi, hakikî bir halk idaresi; iktisadî gelişmenin istilzam ettiği siyasî istikrarı temin bakımından en müsait rejimdir.

Osmanlı İmparatorluğunda askerî düşünüş de dünyadaki ekonomik ve teknik tahavvüllerin icap ettirdiği istihaleyi geçirmemiştir. Çok yakın zamana kadar memleketimizde ordunun tam mânasile kuvvetli, memleket müdafaasının sağlam sayılması için ekonomide ve teknikte rakip memleketler derecesinde bir inkişaf sağlamanın şart olduğu hakikatine nüfuz edilememiştir. Kuvvetli ordu mefhumu kalabalık mevcutlu ordu ile umumiyetle karıştırılmıştır. Bunun için de memleketin iktisadî kaynakları ve bu kaynakları ayakta tutmak imkânları, insan mevcudunu arttırma isteklerine daima feda edilmiştir.

Diğer bir ifade ile, kuvvetli bir orduya sahip olmak mecburiyetinde bulunan imparatorluk, bu kuvveti yapan unsurların en mühimmini, ekonomik hayatı ihmal etmek yüzünden buna muvaffak olamamış ve asırlarca süren mütemadi mağlûbiyetlerinde bunun büyük tesiri olmuştur.

Buraya kadar izaha çalıştığımız vaziyetin husule gelmesinde başka tesirleri de inkâr etmek haksızlık olur. Bir kere kapitülasyonların Osmanlı İmparatorluğunda meselâ Almanyada olduğu gibi milli bir iktisat politikası takip etmeğe, hele sanayi kurmağa birinci derecede mâni olduklarını unutmamak lâzımdır. Diğer taraftan, büyük komşularının ve Şarkta müstemleke arayan Avrupa devletlerinin daima istilâ iştahını tahrik etmiş bulunan ve mütemadi bir tehlike içinde yaşamağa mecbur tutulan Osmanlı İmparatorluğunun her zaman kalabalık insan kütlelerini silâh al-

tında tutması, âdeta kaçınılmaz bir mecburiyet olmuştur. Türk ekonomisi bugün de aynı halden muztarip bulunmaktadır. Eski emperyalist memleketler bakımından artık bahis mevzuu olmamakla beraber şimalden gelen emperyalizm bugün en korkunç şekliyle yaşamakta ve Türkiyeyi iktisaden büyük fedakârlıklara mecbur bırakmaktadır.

Diğer taraftan; teokratik devlet anlayışını yıkmak, idarede halka da yer vermek, bir kelime ile garplılaşmak için bu memlekette hiç bir şey yapılmamış değildir. Tanzimat ve iki meşrutiyet; bu arzuları gerçekleştiren tecrübeleridir. Fakat maalesef muvaffak olunamamıştır. Muvaffakiyetsizliğin muhtelif sebepleri vardır. Bunlar arasında iki tanesini zikretmeği bilhassa lüzumlu sayıyoruz: bu tecrübelerin yapılmasında harici tesir başlıca rolü oynamıştır. Memlekette samimî olarak ıslahat isteyenlere nisbetle, bu ıslahatı haricin tazyikini azaltmak maksadiyle sureta yapıyor görünmeü arzusunda bulunanlar umumiyetle ekseriyeti teşkil etmiş ve vaziyete hâkim olmuşlardır. Diğer taraftan, ıslahat düşmanlarını, mürteciler ve onları besleyen fikirleri bütün müesseseleriyle yaşatmağa devam olunmuştur. Bunlar fırsat bulur bulmaz yapıları yıkıp memleketi yeniden ortaçağ karanlıklarına götürmekte hiç ihmal göstermemişlerdir. Bu mücadele, Atatürk'e kadar, memleketin bünyesini gittikçe daha fazla kemirerek devam etmiştir.

2. İdari sistem :

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile Hükümetimiz tarafından finanse edilen ve Barker Heyeti diye anılan bir iktisat heyeti, Hükümetimize sunmuş olan raporunda Türkiye'nin idare sistemi hakkında şu tenkidleri ileri sürmektedir:

"..... devletin bütün icrai organlarında salâhiyetler büyük ölçüde en yüksek kademelerde temerküz ettirilmiştir. Devlet fonksiyonlarının gittikçe girift bir mahiyet almasına rağmen, mesuliyetlerin devrine az rastlanmıştır. Yüksek dereceli âmirler haddinden aşırı bir iş yükü altındadırlar. Devletin yüksek kademeleri yığın yığın tali meseleleri gittikçe daha çok kösteklemektedir. Hattâ bankalar bile, isari politika meselelerinde olduğu gibi, bunların tatbikine taallük eden meselelerde de, Bakanlar Kurulunun fikrini almak lüzumunu hissettirmektedirler. Binnetice teferruata taallük eden meseleler çok kere Bakanlar Kurulunun vaktini almakta ve politikaya taallük eden daha ehemmiyetli meselelerin ihmal edilmesine sebep olmaktadır.

"Devlet otoritesinin lüzumundan fazla merkezileştirilmesinin önüne geçmek ve ancak idari politikaya taallük eyleyen ehemmiyetli meselelerin

karar için yüksek makamlara götürülmesini sağlamak üzere tedbirler alınması lüzumunu aşkârdır...

“İdarenin fazla merkezileştirilmiş olması, Ankara’da bulunan merkezi hükümet ile vilâyetler ve sair mahallî organlar arasındaki münasebetler bakımından da meseleler yaratmaktadır. Bizim fikrimize göre, vilâyet ve belediye âmirlerine devlet fonksiyonlarından daha fazla bir kısmının tevdiî suretiyle mahallî inisyatif ve mes’uliyet hissini teşvik olunması ehemmiyeti haizdir.”

Merkeziyetçilik sistemimizi tenkid eden mütehasısların Anglo-Sakson âlemine mensup kimseler olması bir tesadüf eseri değildir. Anglo-Sakson dünyasının iki büyük mümessili, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, büyük iktisadî kalkınmalarını geniş mikyasta idarî ademî merkeziyet sistemine borlu bulunmaktadırlar. Daha doğrusu, bütün tarihi boyunca bu sistemi muvaffakiyetle tatbik eden İngiltere onu eski müstemlekesi bugünkü Birleşik Amerikaya da intikal ettirmiş ve bu hem geniş hem bâkir ülkede bu yüzden harikulâde feyizli neticeler alınmıştır. Belki Birleşik Amerika toprağından daha zengin tabii kaynaklar ihtiva ettiği halde Cenup Amerikanın uzun zaman ne müstakar devletlere ne de inkânlarile mütenasip bir iktisadî kalkınmaya kavuşamamış olmasının en mühim sebebini İspanyol ve Portekizlerin bu kıt’aya memleketlerinin sakat merkeziyetçiliğini götürmüş olmaları teşkil etmektedir. Cenubi Amerikada uzun müddet bu ızdırap çekildikten sonra Anglo-Sakson idare tarzı yani idarî ademî merkeziyet sistemi kabul edilmiş ve bu sayede başlıca hükümetlerde hem idarî inkişaf hem iktisadî kalkınma, sağlanmıştır. Gerçekten idarî merkeziyet sistemi Avrupa kıtasının bir hastalığıdır ve memleketimize de oradan, daha doğrusu Fransadan gelmiştir. Halbuki zaman zaman Fransada bile bu sistem şiddetli tenkitlere mevzu olmuş, Fransanın İngiltereden geri kalmasında idarî merkeziyet sisteminin mühim rol oynadığı mhuettif müellifler tarafından tebarüz ettirilmişti. Bu mevzuda Edmond Demolens’in dilimize de çevrilmiş bulunan ve eski olmakla beraber aktüalitesini kaybetmiyen “Mevkii iktidar” ve “Anglo-Saksonların Esbabı Faikiyeti” namındaki eserler bilhassa zikre şayandır.” Oysaki, merkeziyetçilik sisteminin tatbikine asla müsait olmıyan ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelirdi. Islâhat hareketlerinde daima Fransa’nın nümune ittihaz edilmiş olması, Osmanlı İmparatorluğuna idarî sistem olarak merkeziyetçiliği sokmuş ve bu hal imparatorluğun inkırazını süratleştirmiş, belki de hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ırkları, dinleri, temayülleri, dilleri, kabiliyetleri birbirinden kuvvetli insanları ve coğrafyaları birbirine benzemiyen ülkeleri ihtiva etmekte idi. Dev-

let ise son zamanlarda çok zayıflamıştı. Bu zayıf devletin bütün bu insan topluluklarını ve ülkeleri merkezden idareye kalkışması, imparatorluğun evvelâ daha da kuvvetten düşmesine sonra da parçalanmasına sebep olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda bu gidişin akıbetini daha evvel sezenler olmamış değildir. Bilhassa Prens Sabahaddin Beyin idarî ademi merkezîyet fikrini yaymağa çalıştığı ve siyasî hedeflerinden birini bu gayenin teşkil ettiği malumdur. Fakat bu fikirler bir nüve olarak kalmıştır ve cumhuriyet, Osmanlı devletinden idari sistem olarak merkezîyetçiliği tebarüs etmiştir. Cumhuriyetin ilk semerelerinde yani inkılâplar yapılır ve verleştirilirken merkezîyet idaresinin müdafaası mümkündür. Mütamadî harplerden yeni çıkmış, memleketi harap bir halde teslim almış, ortaçağın köhne devlet ve cemiyet telâkkilerini yıkmaya ve her mânasile garp-lılaştırmağa karar vermiş bir inkılâp rejimi elbette ki inisyatifi mahallî teşekküllere bırakamazdı. Fakat bütün bunlar yapıldıktan sonra da koyu merkezîyetçilikten vaz geçmek şöyle dursun, aksine onun takviyesine çalışılması, hattâ çok partili hayata yani halk idaresine geçilmesine rağmen idarede yalnız merkezî devletin iradesini mutlak hüküm sahibi tutmaktan vaz geçilmemesi, memleketin ekonomik hayatı için sayısız zararlar doğurmuş ve kalkınmamızı fazlasiyle geciktirmiştir.

Merkezîyetçiliğin başlıca fenalıklarını, bunlardan bilhassa iktisadî hayata dokunanlarını kısaca hatırlatmağa faydalı görüyoruz.

Bu sistemde devletin yaratıcılık kabiliyetinin ve iş yapma imkânlarının malî kaynağı umumî bütçedir. Bütçeye ise parlamento hâkimdir. Milletvekillerinin bütün intihap dairelerini muayyen nisbetlerle temsil etmelerine rağmen bütçenin sarf şekli ne bu dairelerin ihtiyaçlarına ne de ekonomik verimlilik sırasına göre yapılmamaktadır. Bir kere, bütçeye şeklen parlamento hâkim olsa bile, hükümete müessir olan parti veya partilerin maksatları birinci derecede rol oynar. Hükümet bütçeyi hazırlarken kendi siyasî temayüllerine en yakın gördüğü mntakalara temayül etmeği ihmal edemez. Siyasî bakımdan cazip görülmeyen mntakalar halkının ihtiyaçlarının daha mübhem olması yahut bu ihtiyaçların tatmin edilmesinin memleket ekonomisi bakımından daha faydalı bulunması bu şekilde hareket etmeye mâni değildir. Aynı mücadele parlamentoların encümen ve umumî heyet müzakerelerinde daha şiddetli şekilde devam eder. İntihap dairelerine seçim rüşveti dağıtmak milletvekillerinin başlıca kaygusudur. Bu mücadele, ihtiyaçların sırasına ve ekonomik siyasî kuvvetlerine, becerikliliklerine, hükümetle işbirliği imkânlarına göre bir dağılma tahakkuk eder. Bütçe yolu ile serpilen bu şekildeki seçim masrafları bilhassa umu-

zî seçimlere tekaddüm eden zamanlarda azamî haddini bulur. Lüzumlu âmme hizmetlerinin parasızlık yüzünden görülememesi, malî vaziyetin masraf fasıllarında tasarrufu icap ettirmesi, bütçe açıklarının müzmin bir hal alması ve bu açıkların kapanması için verimsiz istikrazlara yahut emisyonlara müracaat olunması gibi vaziyetler; bazı kimselerce irtihaplarını garanti altına almak için bütçeye munzam külfetler tahnil etmekten vaz geçmeği icap ettirecek kadar ehemmiyetli sayılmaz.

Bu mücadele yalnız muhtelif partilere mensup milletvekilleri arasında değil, aynı partiye, hattâ iktidar partisine mensup milletvekilleri arasında da mevcuttur. Çünkü, politikanın emrine tahsis edilebilen meblâğlar bütün istekleri karşılamağa kâfi gelmekten ekseriya çok uzaktır. Bu itibarla, ekseriyet partilerinin muhtelif kademeleri ve bu kademelerin çeşitli unsurları arasında, bu meblâğlardan mümkün mertebe fazla pay koparmak bakımından amansız bir mücadele hüküm sürer. Bu mücadelenin aynı partinin başka başka seçim dairelerinden gelmiş milletvekilleri arasında olanı bilhassa şiddetlidir. Parti içinde kuvvetli ve hükümet nezdinde nüfuzlu milletvekillere sahip seçim dairelerinin bu mücadelelerden azamî istifadeler temin etmelerine mukabil, milletvekilleri zayıf olan yerlerin haklı ve hattâ hayatî talepleri bile ekseriya bu yüzden uzun zaman tatmin edilmemiş kahr.

Bu vaziyet, aynı vatan içindeki bölgelerden bazılarının diğerleri aleyhine inkişaf etmelerini, diğerlerinin geri kalmalarını intaç eder. Diğer bir ifade ile, devletin masraflarına iştirâkte az çok seyyaniyete riayet edildiği halde, bu masraflardan istifadede geniş müsavatsızlıklar olmaktadır. Devlet bütçesi ne kadar şümüllü, yani umumî muvazene haricindeki faaliyetleri ne kadar mahdut ise, bu müsavatsızlık o derece geniş olur. Bundan başka, memleket sistemimde vatandaşların kurulmuş âmme hizmetlerinden istifadeleri de çok farklı olmaktadır. Bu hizmetleri istimâlde şu veya bu zümreyi, şu veya bu mmtakayı gözetmek az çok imkân dahilindedir. Merkeziyetle idare edilen parlâmenter memleketlerde vaziyet daima tasvir ettiğimiz şekilde cereyan eder.

Merkeziyet sistemi, geniş bir bürokrasi ile birlikte yürümeğe mecburdur. Bürokrasinin icaplarından olarak idare tarzı girift, vüzuhsuz, karışık ve teferruata, ikinci derece meselelere kaçmağa, esası bırakarak talî mevzulara kaymağa müstaid bulunmaktadır. İdareciler sınıfı muhitten gittikçe uzaklaştığı ve muhitteki mümessilleri de ancak onların emirlerini icraya memur birer otomat haline indirildiği için, halkın hakiki ihtiyaçlarını, memleket ekonomisinin zaruretlerini, umumun menfaati bakımından işletilmesi en lüzumlu ve faydalı hizmetleri lâyıkiyle

göremez. Bunlar yerine masa başında çeşitli düşünelere göre hazırlanmış, realiteden uzak ve fevkalâde masraflı projeler kaim olur. Bütün mekanizması bu projelerin tahakkukuna çalışır ve memleketin malî imkânları bu uğurda israf edilir. Bu gidiş içinde kırtasiyecilik mütemadiyen büyür, tali meseleler gittikçe ehemmiyet kazanır, büyük dâvalar yavaş yavaş gözden silinir ve mücadeleler faydasız işler etrafında şiddetlenir olur.

Merkeziyetçi idareler gittikçe daha çok merkezileşmek istidadındadırlar. Esas zihniyet, salâhiyetlerin temerküzü olduğu için, salâhiyetleri kendilerine temerküz ettiren şahıslar da mütemadiyen birbirlerinin faaliyet sahalarına tecavüzde bulunmaktan kendilerini alamazlar. Diğer bir ifade ile, mümkün mertebe çok salâhiyet almak gaye olduğu için, ellerinde salâhiyet bulunanların adedi bu gaye gerçekleştiği nisbette azalacak veya küçük bir zümrenin yahut bir ferdin mutlak hâkimiyeti kurulacaktır. Müfrit merkezî bir idarenin mantıkî neticesi diktatörlüktür.

Merkeziyetçi idarede bütün nimetlerin dağıtıcısı merkezî hükümet olduğu gibi, ferdi kabiliyetlerin yükselme yeri de bu hükümetin vazife gördüğü şehirlerdir. Bu vaziyet, taşraların kabiliyetli gençlerinin mütemadiyen merkeze akın etmesine sebebiyet verir. Dolayısıyla taşrada müteşebbis tipler ve parlak zekâlar fevkalâde azalır. Bu da merkezden uzak ve politik kombinezonlarla büyük malî menfaatler koparamamış bölgelerin yükselmesine mâni olan başlıca sebeplerden biri haline gelir. Esas itibarıyla merkeziyet sistemi, şahsî teşebbüsün inkişafına en gayri müsaid olan sistemdir. Çünkü her şey devletin elindedir ve herkes hemen hemen her şeyi devletten beklemektedir.

Bu itibarla, şahsî kabiliyetlerin inkişafı, iktisadi serbestinin ve şahsî hürriyetin muhafazası, hakikî demokrasinin teessüsü, ancak merkeziyetçilikten ayrılmakla, memleket realitelerine uygun bir ademî merkeziyet sistemi kurmakla mümkündür.

Hususile, Türkiye gibi mesahası geniş, bu mesahaya göre nüfusu az, bölgelerinin hususiyetleri birbirinden çok farklı ve idareci sınıfta her inkâm kendine hasretmek temayülünün mevcut olduğu bir memlekette, başka türlü kalkınma imkânı tasavvur edemiyoruz.

Memleket bir bütünlük arzeden mntakalara ayrılmalı, bu mntakaların bir çok hizmetlerinin tesbit ve icrasında, umumî idaresinde mahallî teşekküllere geniş salâhiyet verilmeli, merkezle münasebetler geniş siyasî ve malî mevzularda inhisar ettirilmelidir. Mntakaların malî finansmanları merkezin vâridatından hisse almak suretile yapılabileceği gibi, mahallî vergileri takviye etmek veya her iki sistemi mezcettiren bir formül dahilinde hareket etmek yoluyla de yapılabilir kanaatindeyiz.

Merkeziyetle idare edilen milletlerin son elli senelik tarihi tetkik edilirse, meclisler artık feyizli olmak vasfını tamamen kaybetmiştir. Parlâmentolar denilebilir ki, profesyonel birkaç reis veya reis namzedile tecrübeli ve gedikli birkaç ufak ve büyük liderin emrinde çalışan birer müessese haline gelmiştir. İcra kuvveti ekseriyetle istediği kanunları, istediği şekilde bu tecrübeli elemanlar vasıtasile çıkartır, bilhassa devre sonlarında sürmenage'a duçar olmuş meclislerden bazan yarım saatte, bazan dakikalara inen zaman zarfında küme halinde kanun çıkarılır. Bu çeşit merkeziyetçi ve şeklen meşrutî olan idarelerde hükümetler her işin kanun yapmakla biteceğini zannettikleri, bütün gayretleri memleketi alefacele hazırlanmış kanun yağmuruna tutmaktır. Fakat, maalesef bu kanunların ekserisi ya tatbik kabiliyetinden mahrumdur veyahut da matuf oldukları maksadı tamamen ifa etmekten uzaktırlar. Parlâmenter hükümetler ekseriya meclisleri sevkü idare etmekte müşkülât çekmezler. Meclisin, mebusların haleti ruhiyesine ve nabzına hâkim olmak usulleri her yerde teessüs etmiştir. Bu şekil hükümetler uzun tetkik ve münakaşadan ve hattâ ilmî ve teknik müşavereden hoşlanmazlar, haddî zâtında da parlâmentoların teşekkül ve bünyeleri tamamen siyâsî olduğu için ihtisas ve teknik vasıflara tam sahip olamazlar. Esasen bilgili, idealist birçok kıymetler pasif bir halde kendi köşelerine çekilmeğe mecbur olurlar; şuurlu ve temkinli birçok vatandaşlar parti, seçim ve parlâmento faaliyetlerine ve memleketin idaresine iştirâk edemez. Gözü açık partizanların tesis ettiği baraj, bu gibi yüksek vasıflı elemanların memleket hizmetine katılmasına mânidir. Vatandaş ancak üç dört senede bir defa alelusul yapılan seçimlere iştirâk eder, ya bilmediği ve tanımadığı basniakalıp bir listeyi seçim sandığına atar veyahut da seçime iştirâk etmez veya iştirâk etmek imkânını bulamaz. Böylelikle zamanla seçime iştirâk nisbeti yüzde yirmiye, bazan yüzde ona kadar düşer. Bundan icra mekanizması hiç bir endişe izhar etmez. Onların bir tek endişesi herşeye rağmen iktidarı muhafaza etmektir. Parlâmentoların içinde cereyan eden bu komedya, ufak çapta seçim dairelerinde de devam eder. Bu seçim dairelerinin muayyen ve değişmez nüfuzlu kodamanları vardır. Bunlar oy puslalarının borsasına ekseriya kolaylıkla hâkim olurlar. Otuzbeş sene mebusluk, nâzırlık ve başvekillik yapmış olan meşhur Tardieu'nün parlâmentoların iç hayatına ait yazdığı eserler cidden ibretle okunmaya değer.

Bu müzmin ve verimsiz şekilden kurtulmak için tek çâre, vatandaşın ademi merkeziyet usulleri dahilinde her yerde, köyde, nahiyede, kaza ve vilâyette idareye fiilen iştirâk etmesi, her yerin münevver ve mümtaz

sinifının bilmeceburiye itibar görmesi ve vazife kabul etmesi ile bertaraf edilebilir. Böyle olunca, merkezin sıkı tahakkümü yerine muhitten merkeze doğru feyizli ve inkişaf başlar ve kendiliğinden halkın ve mahalli idarelerin vazife ve salâhiyetleri sarahaten ayrılmış olur, devlet kendisine ait mühim işlerle uğraşmak imkânını bulur, mahalli idareler de kendilerine düşen bayındırlık, sıhhat, ziraat, eğitim ve iktisat işlerini geniş ve muhtar salâhiyetlerle başarırlar. İşte o zaman devlet bihakkm nâzım rolünü ifa eder, memleketin emniyet ve asayişini, haricî politikasını, devlet yolları, demir yolları ve limanlarını, posta ve telgraf ve gümrükleri, para ve malî siyaseti, devlet vergilerini idare ve tanzim eder ve vatandaşa âmme hizmetlerinin yüksek politikasını hazırlamak ve yapmak imkânlarını arar ve bulur. Koyu merkeziyetçi ve parlâmanter idarelerde hürriyet ve demokrasi, hâkimiyeti milliye sözden ve şekilden ibarettir. Bu rejimler milletin içtimaî ve iktisadî bünyesini yükseltemez, istihsal kudretini arttıramaz, bilâkis felce uğratar. Hakikî iktisadî ve şahsî hürriyet, kanunî ve hukukî mânada adalet ve demokrasi ancak ademi merkeziyet gibi vatandaşa her vesile ile her fırsatta idarede rey ve söz sahibi olmak imkânını veren bir rejimle tam kabil olur. İçtimaî kurtuluş ve iktisadî refahın anahtarı olan ve bütün modern memleketlerde feyizli neticeler vermiş olan ademi merkeziyet sistemini geniş şekilde tetkik etmek her münevver vatandaşın başta gelen vazifelerindedir.

3. Maarif sistemi :

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde insan unsurunun hâkim olduğu şüphe götürmez. Bu unsurun, böyle bir işi başarmağa, hattâ yaratmağa ehil ve kabiliyetli olması lâzımdır. Onu bu ehliyet ve kabiliyete sahip kılacak olan da memleketin maarif sistemidir.

Türkiyemizin maarif sistemi bu derece ağır ve ağırlığı nisbetinde lüzumlu, hattâ hayatî işi başarma vazifesini yerine getirecek şekilde kurulmuş mudur?

Buna hiç kimse ve bizzat maarif mekanizmasının başında bulunan salâhiyetli şahsiyetleri de müsbet cevap veremezler. Maarifimizin burada tarih seyrince tahlilini yapacak değiliz. Esasen bu bizim mevzuunun haricindedir. Ancak; gerek sistem, gerek zihniyet, gerek yetiştirme usulleri bakımından şimdiye kadar alınan neticeler bize vazih bir fikir vermeye kâfidir.

Daha henüz resmî ve mes'ul bir maarif idaresi mevcut olmadığ, zamanki sübyan mekteplerinin tedris tarzile, bugün memleketimizin en

modern sayılan lise ve yüksek mekteplerindeki tedris metodları aynıdır. Yani tamamen hafızaya istinat etmekte ve talebeyi bir ezberleme makinesi telâkki etmekten ileri geçmemektedir.

Diğer taraftan, memleketimizde bugün dahi ekonomik kalkınma ihtiyacımızın icaplarıyla ahenktar bir maarif sistemi üzerinde düşünülmüş değildir. Bunda, belirttiğimiz öğretim metodu kadar mektep, bilhassa meslekî mektep açma hususunda ilk zamanlarda göz önünde tutulan maksatların başkalığı da mühim rol oynamıştır. Filhakika, bizde başlangıçta mektepler, orduya zabıt, cemaate din adamı ve hususile devlete memur yetiştirmek gayeleriyle kurulmuştur. İlk yüksek mekteplerin Mülkiye, Harbiye, Mühendishane-i Berriye-i Bahriye olması da bunu göstermektedir. Sübyan mektepleri, rüştiye mektepleri ve darülhendese, darültıp gibi meslek mektepleri her devlete depo vazifesi görmüşlerdir. Diğer taraftan, rüştiye mektepleri, yeni nizamın kültür temeli olarak açılmış olmalarına rağmen, mekâtibi rüştiye nezareti ilk defa bab-ı meşhate bağlamıştır. Bu da, maarif sistemimize teokratik devlet anlayışının hâkimiyetini, tedrisatta metoddan uzun zaman kurtulamamış olduğumuzun mühim bir sebebini göstermektedir.

Bir çok islahata, yeni yeni mektepler ve üniversiteler açılmasına rağmen, maarif sistemimizin en mühim gayesi, diyebiliriz ki zamanımıza kadar, devlete muayyen faaliyetlerinde hizmet edecek elemanlar yetiştirmekten ibaret kalmıştır.

Gerçi maarif üzerindeki dinî tesirler sonraları azaltılmış ve Cumhuriyetle birlikte tamamen kaldırılmıştır. Fakat, iktisadî ve içtimai hayata intibak edecek eleman yetiştirme işi tam olarak ele alınmamıştır. Bugün de dinlemeye istinat eden ve genç ve körpe kafaları şişe doldurur gibi basmakalıp, lüzumlu ve lüzumsuz, mümkün mertebe fazla malûmatla doldurmak usulü terkedilmemiştir.

Daha okur - yazar nisbeti bile dünyanın en geri milletlerinininki ile aynı seviyede olan memleketimizde bir münevver işsizliğinden bahsedilebilmesinin kanaatimize göre en mühim sebebi budur. Mekteplerimizden teşebbüs kabiliyetini haiz, iş yaratabilecek ehliyetle münevverler yerine umumiyetle devlet memuriyetinden başka faaliyetlere intibak etmeleri pek müşkül diplomahlar yetiştirmektedir. Devletin ise, bürokrasiyi genişletmek temayülü ne derece kuvvetli olursa olsun, bu insanları masetmek kabiliyeti mahduttur. Hattâ, bir kişinin yapabileceği bir işi 3-4 kişiye gördürtse bile — ki memleketimizde bugün bu vaziyet mevcuttur —, mekteplerin mütemadiyen diploma vererek hayata hazırlıksız attığı insanları sinesinde barındırmasına devletin ancak istihsal hayatında çalışan insanlara dayanan malî imkânları müsaid değildir.

Düşünmek lâzımdır ki, memlekette demokratik bir idarenin tesisi bile herşeyden evvel bütün memleket fertlerinin asgari bir tahsil görmesine; okumağı, yazmağı ve metodik bir şekilde düşünmeğı öğrenmesine bağlıdır. Vatandaşlar asgarî bu vasıfları iktisab etmedikleri takdirde, kurmak istediğimiz demokrasi rejimi soysuzlaşmağa mahkûmdur. Çünkü, bu vasıfları haiz olmayan kimselerin karşısına çıkabilecek seviyesiz ve kötü niyet sahibi politikacıların meydana istilâ etmeleri, bilgili, seviyeli, mutedil ve vatanperver politikacıların ise mücadele sahasını terk eylemeye mecbur kalmaları önlenemez. Fakat, her okuyan devlet kapısına koştugu takdirde, vatandaşların okumak imkânlarını tahdit etmek de bir mecburiyet haline gelmektedir. İki zıt arasında bulunuyoruz. Bir taraftan hakikî halk idaresini tesis etmek için vatandaşların mümkünse hepsini okutma. Diğer taraftan devlet kapısına tehacümünü ve münevverlerin bir ihtilâl unsuru olarak aylak kalmalarını önlemek için okuma vasıtalarını tahdit etmek. Bu tezattan nasıl kurtulmak mümkündür? Kanaatimize göre, bir tek şekilde: Mekteplerimizi cesur, müteşebbis, vatanperver, iradeli ve karakterli ve memleketin ihtiyaçlarına olduğu kadar imkânlarına göre ayarlanmış ihtisas şubelerinde ehliyetli kimseler yetiştirecek şekilde ıslâk etmektir. Bu takdirde bir vasıta ile iki gaye elde edilmiş olacaktır: Bir taraftan memleketin ekonomik kalkınmasını temin edecek insan unsuru elde edilmiş, diğer taraftan vatandaş demokratik bir idarenin teessüsü için şart olan vasıfları kazanmış ve binaenaleyh rejimin tekâmül yolunda ilerlemesi temin olunmuş olacaktır.

Bu ıslâhatı ne şekilde yapmak lâzımdır? Yâni, mekteplerimiz ne şekilde organize edilmelidir ki, bahsettiğimiz gayelerin yerçekleşmesine elverişli insanlar yetiştirmek mümkün olsun? Bu husustaki düşüncelerimizi, bu etüdün daha ziyade ekonomik sahada bir araştırma olması dolayısıyla, ancak hülâsa olarak ve umumî hatlarla belirteceğiz:

a) Maarif sistemimizdeki otoriter ve merkeziyetçi karakter kaldırılmalı veya çok azaltılmalıdır. Millî Eğitim Bakanlığının mekteplerle ve talebe münasebetleri daha serbest esaslara istinad ettirilmeli ve ne mektep idaresinin her salâhiyeti merkezin emirlerine, ne de hocanın talebe üzerindeki otoritesi sadece ceza ve not korkusuna dayanmamalıdır. Bu cihetlerin temini, talebenin ferdî inisyatif ve hususî teşebbüs sahibi olarak yetişmesinde kendisi ve hocası bakımından büyük ehemmiyeti haizdir.

b) Memleket gittikçe sanayileşmektedir. Ziraat hayatı da makineleşmektedir. Her iki sahanın ihtiyaç duyduğu elemanlar olduğu kadar, henüz işlenmemiş tabii servetlerimizin kıymetlendirilmesini başaracak

teknik bilgiyi haiz şahısların kâfi miktarda mevcut bulunması için, orta tahsil müesseselerinin ekseriyetinin teknik ve mesleki mektepler olması bilhassa lüzumludur. Ayrıca, talebeyi hayata hazırlıklı yetiştirmek için mesleklerin daha orta tahsil sırasında belli olması, hayattaki istikametleri safhasında taayyün etmelidir. Umumî bilgiye müteallik tahsil müddetini bu derece uzun tutmanın mânası yoktur. Her vilâyetin, ilerde belki de her kazanın "lise isteriz" şeklindeki taleplerini durdurtmalı, onlara asıl, kalkınmalarını sağlayacak ve kolaylaştıracak insanlar yetiştiren mektepler açmalıdır. Bu mekteplerin memleket içindeki tevziinde ekonomik şartları gözönünde bulundurmak lâzımdır. Meselâ, hayvan ıslâhı, yetiştirilmesi mevzuunda ehil elemanlar yetiştirecek şahıslar Türkiyenin şark vilâyetlerinde, ziraat mektepleri, Çukurova ve Orta Anadolu'da, ipekçilik için kurulacak enstitüleri, Bursada, smaî teknik okulları, İstanbul ve diğer sanayi şehirlerinde teksif etmek lâzımdır. Böylece yetişecek insanların sadece nazarı kalmaları önlenmiş olduğu gibi, herkesin iş bulmak için yerini yurdunu terketmesi mecburiyeti de kaldırılmış olur.

c) Ders vasıtalarının takviyesine ve bilhassa hocaların çok daha iyi evsafa ve gözönünde bulundurulan gayelere uygun kalitede yetişmelerine azamî ehemmiyet verilmelidir. Öğretmen sistemimizin yalnız hafızaya istinat etmesi değil, yapma, görme, başarma esaslarına göre tanzim edilmesi, amelileştirilmesi icap eder. Genç kafaları gelişi güzel malûmatla doldurmak hevesinden vaz geçilmelidir. Her şeyden evvel cesur, iradeli, kararlı şahsiyet ve vatanperver, idealist insan yetiştirmek için bütün çârelere başvurmaliyiz. Bunlar gayri kabil şeyler olmayıp, yeni bir şey de keşfetmeğe lüzum yoktur. Yeter ki tekâmül kaidesini ve bu vadede yenilik yapan memleketlerin usullerini maarif bünyemize tatbik edelim. Bütün bu metodların yanında en mühim unsurun mütekâmil ve yeniliği seven idealist ve müreffeh bir öğretmen ordusu yaratmaktır. Çok mektep ve çok talebe yerine, kalifiye ve maişet derdinden azâde öğretmen ve bütün vعاibi toplayan, keyfiyete istinat eden mektep ve öğrenci yetiştirmektir. Bilhassa yüksek mekteplerimizde gelişi güzel ve elemenden geçirmeden, sade diploma vermek gayesini bir tarafa bırakarak, kalitesi yüksek, mümkün mertebe birinci sınıf insan yetiştirmek esasını vakit geçirmeden nazara almak lâzımdır kanaatindeyiz. Öğretmen, müreffeh ve mustağni olmadıkça, ne hakikî bir ilim adamı olabilir, ve ne de elverişli eleman yetiştirebilir. Bunun da basit çâresi kemiyetten keyfiyete geçmektir. 1951 de Türkiyenin ekonomik meselelerini tetkik etmiş olan Amerikalı heyet (Barker Heyeti) de bu hususlara işaret etmiş, hususile köy öğretmenlerinin evsafı üzerinde durmuştur.

Filhakika, köye giden öğretmenin muayyen bir zaman sonra müktesebatını kaybederek köylüleşmesi değil, köye numune olması, köy hayatının geriliğine karşı daima mücadele edebilecek kabiliyet ve imkânıara sahip olması ve bunları muhafaza etmesi icap eder.

d) Mekteplerimizde, yabancı dil tedrisatına çok büyük ehemmiyet verilmelidir. Galatasaray'da olduğu gibi, memleketin muhtelif köşelerinde hiç değilse teknik dersleri yabancı dillerle tedris eden mektepler açmalı, hattâ bu dersleri bütün mekteplerimizde yabancı dille okutmalıdır. İlimin ve tekniğin en mühim anahtarı yabancı dildir. Yabancı dil öğrenmeyenler, mektepten aldıkları ile kalacakları için, terakkiyatı tâkip etmelerine hemen hemen imkân yoktur. Orta Şark'ta bile, yabancı diller öğrenimi bakımından en geri kalmış memleket maalesef Türkiyedir. Mısır'da her lise mezunu iki yabancı dil bilmektedir. Bizde üniversite mezunlarının çok büyük ekseriyeti bir yabancı dile dahi aşına bulunmamaktadırlar. Kültür hayatımızın geriliğinde çok mühim sebep olan bu durumu behemehal değiştirmek lâzımdır.

e) Üniversite tahsilini daha seçkin ve daha elit bir sınıf yetiştirmek gayesine göre ayarlamalıdır. Okur yazar adam yetiştirmede son zamanlarda yalnız kemiyete kıymet verildiği muhakkaktır. Bundan sonra kemiyet yerine keyfiyete kıymet verilmesi ve yüksek mekteplerimizin yüksek kalitede insan kaynağı haline getirilmesi zamanı gelmiştir. Bunun için de Üniversiteyi tam bir muhtariyete — malî muhtariyet dahil — kavuşturmak için ne mümkün ise yapmalıdır. Üniversitelerimiz devlete muhtaç oldukları ve profesörlerin istikballeri mevcut eksikli muhtariyete rağmen politika adamlarının iradelerine tâbi bulunduğu müddetçe memleketimizde gelişmiş bir ilim hayatının teessüsüne intizar etmek beyhude olur, kanaatindeyiz.

Yeknesak seri halinde diplomalı genç yetiştirmekten vaz geçmek lâzımdır. İlk mektepten sonra, yani orta mektepten itibaren çocukları hayatın potasına atacak şekilde yetiştirmek ve meslek sahibi yapmak iktiza eder. Bugün yirmi yaşına yaklaşmış liseyi bitiren gençler korkak ve mütereddit bir halde, ellerine mümkün mertebe rağbette olan bir diploma ile soluğu devlet kapısında almak zorundadır. Çünkü kendileri için en emin yeri orada bulmuş oluyorlar. Gençlerimizi bir otomat haline getiren mekteplerimize yeni bir hüviyet vermek zorundayız. Çok öğretmek değil, iyi ve mükemmel öğretmek, hayatın zorlukları karşısında yılmıyacak karakterde yetiştirmek lâzımdır. Buna ihtiyacımız vardır.

Maarif sistemimizin ıslâh çâreleri üzerinde şüphesiz daha çok söz söylenebilir. Fakat konuşmamızın mahiyeti bu meseleye burada daha faz-

la yer ayırmaya müsait bulunmamaktadır. Yalnız şu hususu da belirtelim ki, maarif mevzuunda da eskidenberi nümune olarak aldığımız Fransa dahi şimdi kendi sistemini yavaş yavaş terketmekte ve iktisadî inkişafa daha müsait bulunan Anglo-Sakson metodlarını tatbika doğru gitmektedir.

4. Organizasyon, Koordinasyon ve Tetkik Noktası :

Şimdiye kadar iktisaden geri bir memleket olarak kalmış olmamızın sebepleri yahut iktisadî inkişafımızın engelleri arasında bu üç mefhumun bizde iyi kavranmamış olması mühim bir mevki işgâl eder.

Organizasyon noksanı hayatımızın hemen bütün safhalarında kendini göstermektedir. Çeşitli devlet faaliyetinde, âmmeye ve hususî şahıslara ait iktisadî işletmelerde, günlük hayatımızda organizasyona hiç ehemmiyet verilmemekte, her şey gelişi güzel yapılmaktadır. Halbuki, organizasyon ileri Garp memleketlerinde bir ilim haline gelmiş, mütehasısları yetiştirmiştir. Hiç bir faaliyet veya teşebbüs akla geldiği şekilde kurulamaz. Behemehal bir organizatöre müracaat edilir ve kuruluş ona hazırlatılır. Muvaffakiyetin birinci âmili organizasyonun iyi yapılmış olmasıdır. Bu sebeptendir ki, modern iktisat ilmi istihsalin şimdiye kadar malûm olan üç unsuruna yani sa'y, sermaye ve tabiat unsuruna organizasyonu da ilâve etmektir. Bizde nedense idarî veya siyasî bakımdan en yüksek mevkiye olan şahıslarda olduğu gibi, sermaye sahibi hususî müteşebbislerde de organizasyonu bizzat yapmak veya yapılmış organizasyonu kendi arzularına göre tâdil etmek hastalığı vardır. Böyle bir tâdilin tabii neticesi ise, bozmaktan ibarettir.

İktisadî hayatımızda çabuk muvaffakiyete erişmek için organizasyon ilmini alâkah yüksek tahsil müesseselerimize sokmak, bu mefhumun ehemmiyetini devlet ve iş adamlarımıza kavratmak, büyük işletmeler kurarken muhakkak surette organizatörlere müracaat etmek ve memleketimizde ehliyetlileri yetişinceye kadar yabancı mütehasıslardan istifade etmek şarttır.

Koordinasyona gelince, bunun eksikliği bilhassa devlet hayatında iyi bir şekilde her gün müşahede edilmekte ve iktisadî hayatımız bunun büyük zararlarını çekmektedir. Oysaki, yalnız devletin çeşitli hizmet ve faaliyetleri arasında değil, bunlarla hususî ekonomi hayatı arasında da bir koordinasyon kurmak icap eder. Koordinasyonun ademi mevcudiyeti, sa'y ve sermayenin israfı, işlerin verimsizliğe mahkûm olması ve nihayet bütün faaliyetlerin birbirine karışması demektir. Bunun cezasını bu memleket bilhassa ikinci dünya harbi içinde çok acı bir şekilde çekmiş-

tır. Birkaç Bakandan müteşekkil bir koordinasyon heyeti teşkil edilmesine ve bunun kalabalık bir bürosu olmasına rağmen, bu devrede hükümet makamları en ehemmiyetli ve hayati mevzularda birbirlerinden habersiz hattâ bazan haberli olarak zıt kararlar almışlar, bu kararlar ayrıca hususi ekonomi sektörünün icaplarına ekseriya aykırı düşmüştür. Kanaatimize göre, iktisadi hayatta ve bütün iktisadi hayat ile devletin diğer faaliyetleri arasında koordinasyonu, raporumuzun sonlarına doğru teklif edeceğimiz iktisat şûrası temin edebilecektir.

İktisat Şûrası, iktisadi meseleler hakkında da en büyük salâhiyetle ve lâzımgelen bütün vasıtaları kullanarak mütemadi tetkikler yapacaktır. Fakat bu tetkikler kâfi değildir. Devletin çeşitli organlarının, iş adamlarının ve onlar tarafından kurulmuş işletmelerin, malî müesseselerin, meslekî teşekküllerin de iktisadi meseleler hakkında kifayeti etüdler yapmaları vaz geçilmesi mümkün olmıyan bir zarurettir. Türkiyede resmi mekanlar tarafından yapılan etüdlerin tam objektivite ile yapılması veya yapılsa bile böyle olduklarına inanılması daha uzun zaman güç olacaktır. İktisadi devlet teşekküllerindeki ve hükümet mekanizması içindeki iktisat mütehassısları daha uzun zaman siyasetin tesirinden kurtulamıyacaktır. Diğer taraftan, hususi şahıslar ve onlar tarafından finanse ve idare edilen işletmeler de bu mevzuun ehemmiyetini henüz kavramış olmadıkları gibi, bunun için lâzım olan teşkilâta mâlik bulunmamakta, kurmağa ikna edilmeleri de imkânsız denilecek kadar zor bulunmaktadır. Binaenaleyh, ekonomimizin muhtaç olduğu iktisadi etüdleri yapmak işi bizde iki nevi teşekküle terettüp etmektedir ki, bunlardan biri bankalar ve diğeri ticaret ve sanayi odalarıdır. Bankalar son senelerde büyük bir gelişmeye mazhar olmuşlar ve muazzam kârlar temin etmişlerdir. Dünyanın bütün medenî memleketlerinde, bankaların yıllık raporları değil, yalnız buldukları memleketlerin değil, bütün dünyanın iktisadi faaliyeti, istikameti, karakteristik meseleleri hakkında geniş, seviyeli ve ihatalı malûmat ihtiva etmektedir. Bütün iş ve politika adamlarına yol gösterirler. Ticaret ve Sanayi Odaları da aynı vaziyettedirler. Biz de bunu şimdye kadar görmüş değiliz. Cumhuriyet Merkez Bankası istisna edilirse, gerek Bankalar gerek Ticaret ve Sanayi Odaları yıllık raporları gayet basit, umumiyetle medhiye makamında birkaç sahifeyi geçmemektedir. Bu müesseselerimize hakiki vazifelerini hatırlatmak ve yaptırmak zamanı gelmiştir. Temin ettikleri büyük kârlar, geniş gelirler, bahsettiğimiz faydalı tetkikleri yapacak ehliyetli etüd büroları kurmalarına çok müsait ve bu onların memlekete karşı birinci vazifeleridir.

Bundan sonra asıl ekonomik aksiyon mevzuun, yani sizlerin dili ile İktisat Politikasını ele almak gerek. Bir başka zaman bu nokta üzerinde duracağız. Şimdilik adına bu konferansların tertip edildiği merhum Ziya Bey'i rahmetle yâdeder, toplantıyı tertip eden Enstitünüze tekrar teşekkürlerimi sunarım.